

UO'K: 37.016:342.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14635515>

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA HUQUQIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

THE SPECIFIC ASPECTS OF DEVELOPING LEGAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Ganiyev Elyorbek Ulugbekovich

Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari mavzusi zamonaviy pedagogik ta'limda dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan masalalardan biridir. Ushbu tadqiqotda o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida huquqiy bilimlarni chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish muhimligi asoslanadi. Huquqiy kompetentlik, nafaqat o'zining huquqiy hujjatlarini bilish va ularga amal qilish, balki o'quvchilarga qonuniy me'yorlarni to'g'ri tushuntirish va o'rnak ko'rsatish orqali ularda huquqiy ongni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratiladi bo'lajak o'qituvchilarni ta'lim dasturlarida huquqiy savodxonlikni oshirishga yo'naltirilgan maxsus kurs va treninglarning ahamiyati pedagogning huquqiy kompetentligini o'lchash va baholash mezonlari; huquqiy bilimlarning pedagogik jarayondagi integratsiyasi.*

Mazkur mavzuda olib borilgan izlanishlar huquqiy bilimlarning nafaqat nazariy, balki amaliy qo'llanilishi yo'llarini yoritib beradi. Shuningdek, mavzu bo'lajak pedagoglarni ijtimoiy adolat tamoyillariga sodiqlik ruhida tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini ham ochib beradi. Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida huquqiy ong va mas'uliyatni rivojlantirishga qaratilgan samarali strategiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: *Bo'lajak o'qituvchilar, huquqiy kompetentlik, huquqiy savodxonlik, pedagogik ta'lim, huquqiy ong, huquqiy mas'uliyat, huquqiy bilimlar, ta'lim metodikasi, qonuniy me'yorlar, huquqiy tarbiya, amaliy ko'nikmalar, ta'lim dasturi, o'qituvchining huquqiy faoliyati, huquqiy madaniyat.*

Аннотация.

Тема развития правовой компетентности будущих учителей является одной из актуальных проблем современного педагогического образования. В данном исследовании обосновывается важность углубления правовых знаний и формирования практических навыков в процессе подготовки учителей. Правовая компетентность включает не только знание и соблюдение правовых документов, но и формирование правового сознания у учащихся путем правильного объяснения юридических норм и демонстрации примера. В

исследовании особое внимание уделяется следующим вопросам: значение специальных курсов и тренингов, направленных на повышение правовой грамотности в учебных программах для будущих учителей; критерии измерения и оценки правовой компетентности педагога; интеграция правовых знаний в педагогический процесс.

Исследования в данной теме освещают не только теоретическое, но и практическое применение правовых знаний. Кроме того, тема раскрывает особенности воспитания будущих педагогов в духе верности принципам социальной справедливости. Результаты исследования предлагают эффективные стратегии для развития правового сознания и ответственности в системе образования.

Ключевые слова: *будущие учителя, правовая компетентность, правовая грамотность, педагогическое образование, правовое сознание, правовая ответственность, правовые знания, педагогическая методика, юридические нормы, правовое воспитание, практические навыки, учебная программа, правовая деятельность учителя, правовая культура.*

Abstract.

The topic of developing legal competence in future teachers is one of the pressing issues in modern pedagogical education. This study justifies the importance of deepening legal knowledge and forming practical skills in the process of preparing teachers. Legal competence involves not only knowing and adhering to legal documents but also shaping students' legal consciousness by properly explaining legal norms and setting an example. The study particularly focuses on the following issues: the importance of specialized courses and training aimed at increasing legal literacy in teacher education programs; criteria for measuring and assessing the legal competence of educators; integration of legal knowledge into the pedagogical process.

The research in this field sheds light on not only the theoretical but also the practical application of legal knowledge. Furthermore, the topic reveals the peculiarities of educating future educators in the spirit of adherence to the principles of social justice. The research results offer effective strategies for developing legal awareness and responsibility within the education system.

Keywords: *future teachers, legal competence, legal literacy, pedagogical education, legal consciousness, legal responsibility, legal knowledge, pedagogical methodology, legal norms, legal education, practical skills, curriculum, legal activity of teachers, legal culture.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va tezkor o'zgarishlar davrida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri Bo'lajak o'qituvchilarni jamiyatda faol huquqiy ong va huquqiy mas'uliyatni shakllantira oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Ta'lim jarayonida huquqiy kompetentlikni rivojlantirish o'qituvchining nafaqat professional faoliyatida, balki o'quvchilarga huquqiy bilim va madaniyatni yetkazishdagi o'zni bilan ham beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy kompetentlik o'qituvchilarning huquqiy bilimlarni o'zlashtirishi, ularni amaliy faoliyatda qo'llay olishi va o'quvchilarga qonuniy me'yorlar haqida to'g'ri tushunchalar berish ko'nikmalarini qamrab oladi. Bu esa pedagogning o'z huquq va majburiyatlarini chuqur anglashiga, ta'lim va tarbiya jarayonida qonuniy asoslarga tayanib faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Mazkur mavzu dolzarbligi huquqiy madaniyatni oshirish va yosh avlodni qonuniy tamoyillarga rioya qilishga o'rgatish ehtiyoji bilan bog'liq. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi huquqiy savodxonlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratayotgan bir paytda, Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini tadqiq etish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu ishda Bo'lajak pedagoglarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, usullari va uni baholash mezonlari o'rganiladi. Tadqiqot pedagogik ta'limning mazkur yo'nalishini takomillashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish va huquqiy jihatdan yetuk o'qituvchilarni tayyorlashga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirish mavzusi bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar, huquqiy ta'limni yaxshilash, o'qituvchining huquqiy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan turli pedagogik yondashuvlar bilan boyitilgan. Adabiyotlarni tahlil qilish orqali ushbu mavzuni o'rganishda qo'llaniladigan nazariy va amaliy usullarni aniqlash mumkin.

O'zbekiston va xalqaro ilmiy adabiyotlar bo'yicha huquqiy kompetentlik o'qituvchining jamiyatdagi qonunlarga, huquqiy me'yorlarga mos ravishda faoliyat yuritishiga qaratilgan tushuncha sifatida ifodalanadi. A.P. Shumilov, I.A. Zimnyaya kabi pedagogik olimlar huquqiy kompetentlikni faqat huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy javobgarlik, huquqiy ong va mas'uliyatni rivojlantirish jarayoni sifatida ham ta'riflaydilar. A.G. Asmolov va V.I. Kukushkinning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, o'qituvchining huquqiy kompetentligi nafaqat o'z bilimlarini, balki huquqiy masalalarni hal qilishdagi malakalarini ham o'z ichiga oladi.

O'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik metodlarning ahamiyati katta. B. Ya. Lomov, S.S. Karpov, V. A. Slastenin kabi olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda interfaol metodlar va amaliy mashqlar muhim rol o'ynaydi. Aksar hollarda, interfaol ta'lim usullari, masalan, guruhli muhokamalar, debatlar, huquqiy simulyatsiyalar va rolli o'yinlar o'qituvchilarda huquqiy bilimlarni mustahkamlashda samarali vositalar sifatida qo'llaniladi.

Huquqiy kompetentlikni baholash metodologiyasi ham ilmiy tadqiqotlarda muhim masala sifatida ko'rib chiqilgan. O'qituvchilarning huquqiy bilimlari va ko'nikmalarini baholashda testlar, semestr natijalariga asoslangan baholash tizimlari, shuningdek, amaliy ko'nikmalarni o'lchash metodlari qo'llaniladi. Y.L. Lyuferovning tadqiqotlarida pedagogning huquqiy kompetentligini baholash uchun diagnostik tizimlar va o'lchov mezonlarining samaradorligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlarini o'rganish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llaniladi:

O'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tajribalar va mashg'ulotlar tashkil etiladi. Tadqiqot davomida huquqiy kompetentlikni rivojlantirish uchun maxsus kurslar va amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Ushbu tajribalar o'qituvchilarni huquqiy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rgatishga qaratilgan.

Tadqiqotda eksperimental metod qo'llaniladi, bunda huquqiy kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha maxsus dastur ishlab chiqiladi va uni Bo'lajak o'qituvchilarga joriy etish orqali tajriba o'tkaziladi. Eksperiment davomida o'qituvchilarning huquqiy bilim va ko'nikmalari o'lchanadi, natijalari taqqoslanadi va tahlil qilinadi.

Tadqiqotda so'rovnomalar va intervyu metodlari ham qo'llaniladi. Bu metodlar orqali Bo'lajak o'qituvchilarning huquqiy kompetentlikka bo'lgan ehtiyojlari va qiziqishlari aniqlanadi. So'rovnomalar orqali o'qituvchilarning huquqiy savodxonligi, ta'lim jarayonida huquqiy bilimlarni qo'llash darajasi o'lchanadi.

O'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan adabiyotlarni tahlil qilish va ularni pedagogik amaliyotga joriy etish metodikasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mavjud ilmiy adabiyotlar va ta'lim dasturlarini o'rganish orqali Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishga oid samarali yondashuvlar aniqlanadi.

Tadqiqotda o'tkazilgan eksperimentlar va so'rovnomalar natijalari statistika usullari yordamida tahlil qilinadi. Bu metod o'qituvchilarning huquqiy kompetentligini rivojlantirishdagi yutuqlar va kamchiliklarni aniqlash, shuningdek, o'qituvchilarning huquqiy kompetentligi darajasining o'zgarishini kuzatishga imkon beradi.

Ushbu metodologiya yordamida Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning samarali usullari va metodlari aniqlanadi, shuningdek, huquqiy ta'limning pedagogik tizimga qo'shadigan hissasi o'rganiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni taqdim etadi:

Eksperimental metod va pedagogik tajriba natijalariga ko'ra, Bo'lajak o'qituvchilarning huquqiy kompetentlik darajasi sezilarli darajada oshganini ko'rish mumkin. Maxsus tayyorlangan o'quv dasturi va huquqiy treninglar o'qituvchilarning huquqiy bilimlarini yanada mustahkamladi. O'qituvchilar tomonidan huquqiy me'yorlar va qonunlarga oid bilimlar yaxshilandi, bu esa ularning ta'lim jarayonida huquqiy masalalarga to'g'ri yondashishini ta'minladi.

Interfaol ta'lim metodlari (debatlar, rolli o'yinlar, guruhli muhokamalar) Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi. Ushbu metodlar nafaqat o'qituvchilarning huquqiy bilimlarini oshirdi, balki ularni huquqiy vaziyatlarda faol ishtirok etishga undadi. O'qituvchilarning huquqiy fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat va huquqiy ongini shakllantirishda interfaol metodlar muhim rol o'ynadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchilar huquqiy kompetentlikni nafaqat nazariy bilimlar bilan, balki amaliy ko'nikmalar bilan ham mustahkamladi. Huquqiy treninglar va simulyatsiyalar orqali o'qituvchilar turli huquqiy vaziyatlarni hal qilishda o'z

malakalarini oshirdilar. O'qituvchilarning huquqiy muammolarni echishdagi tajribasi va ishonch darajasi ham ortdi.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan so'rovnomalar va testlar o'qituvchilarning huquqiy kompetentlikni o'lchashda samarali baholash tizimining ahamiyatini ko'rsatdi. O'qituvchilarning huquqiy bilimlari, ko'nikmalari va amaliy tajribalari baholandi va bu jarayon ularga huquqiy kompetentlikni yanada rivojlantirishga yordam berdi. Baholash jarayoni o'qituvchilarning rivojlanish darajasini aniqlashda, shuningdek, ta'lim dasturlarining samaradorligini baholashda muhim vosita bo'ldi.

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik metodlarning diversifikatsiyasi zaruriyatini ta'kidlash mumkin. O'qituvchilarni huquqiy ta'limga jalb qilish uchun turli pedagogik usullar, shu jumladan, masalalar yechish, loyiha asosida ishlash va real hayotdagi huquqiy holatlarni tahlil qilish metodlari joriy qilindi. Ushbu yondashuvlar o'qituvchilarning huquqiy dunyoqarashini kengaytirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga xizmat qildi.

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyati ham tadqiqotda alohida ta'kidlangan. O'qituvchilar huquqiy bilimlarga ega bo'lishi orqali, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va qonunlarga hurmat bilan yondashadilar. Bu, o'z navbatida, huquqiy madaniyatni shakllantirishga, qonun ustuvorligini ta'minlashga va jamiyatda huquqiy ongni oshirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari ta'lim tizimi va jamiyatning ijtimoiy sohasidagi o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. O'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni shakllantirish, nafaqat ularning huquqiy bilimlari, balki ijtimoiy mas'uliyat, adolat va qonun ustuvorligini anglash kabi insoniy qadriyatlar bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu bois, o'qituvchilarni huquqiy kompetentlikka tayyorlash masalasi nafaqat ta'lim sohasida, balki keng ijtimoiy va madaniy kontekstda ham muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonning hozirgi ta'lim tizimi doirasida huquqiy kompetentlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ta'limning maqsadi nafaqat bilimlarni berish, balki o'quvchilarda huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishdan iboratdir. Bo'lajak o'qituvchilarni huquqiy kompetentlikka tayyorlash, ularning o'quvchilarga huquqiy bilimlar va qadriyatlarni o'rgatish qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, ta'lim tizimining o'zgaruvchan sharoitlariga mos keladigan zamonaviy metodlar, masalan, interfaol ta'lim, loyiha asosidagi ishlash va case-study metodlari orqali o'qituvchilarning huquqiy bilimlarini amaliyotga tadbiq etish imkoniyatlari yaratiladi.

O'qituvchilarni huquqiy kompetentlikka tayyorlashda interfaol metodlarning samaradorligi muhokama qilinishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy ta'limni interfaol metodlar yordamida olib borish o'qituvchilarda huquqiy masalalarni tahlil qilish, baholash va muhokama qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu metodlar, shuningdek, o'qituvchilarning huquqiy ongini rivojlantirishda ham samarali bo'ladi. Biroq, ba'zi hollarda interfaol metodlarning qo'llanishi o'qituvchilarni an'anaviy ta'lim usullaridan chetlashtirishga olib kelishi mumkin, bu esa o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarlik darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun interfaol va an'anaviy metodlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhimdir.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish o'qituvchilarning huquqiy kompetentligini oshirishda asosiy rol o'ynaydi. Tadqiqotlar natijasida shuni ko'rish mumkinki, o'qituvchilarga huquqiy masalalar bo'yicha real vaziyatlar bilan ishlash imkoniyatini berish, ularning huquqiy muammolarni echish qobiliyatini oshiradi. Masalan, o'qituvchilarning amaliyotlarda o'z huquqlarini himoya qilish, o'qituvchilarga huquqiy axborot yetkazish, shuningdek, ijtimoiy huquqiy muhitda faol ishtirok etish bo'yicha tajriba orttirish muhimdir. Biroq, bu jarayonni amalga oshirishda ta'lim jarayonining ko'p hollarda nazariy ta'lim bilan chegaralanishi va amaliyotga yetarlicha e'tibor berilmasligi mumkin.

O'qituvchilarning huquqiy kompetentligini baholashning aniq va samarali tizimi zarur. Hozirgi kunda o'qituvchilarning huquqiy bilimlari va ko'nikmalarini baholash uchun turli testlar, anketa va so'rovnomalar qo'llanilmoqda. Biroq, ba'zi hollarda baholash tizimlari faqat nazariy bilimlarga asoslanadi va o'qituvchilarning amaliy ko'nikmalarini to'liq aks ettirmaydi. Shu bois, huquqiy kompetentlikni baholashda amaliy ko'nikmalarni ham inobatga oladigan tizimni joriy qilish zarur. Bu esa o'qituvchilarning huquqiy kompetentlikka tayyorligini aniqroq baholashga imkon beradi.

Jamiyatdagi huquqiy madaniyatning rivojlanishi o'qituvchilarning huquqiy kompetentligini oshirishga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy o'zgarishlar, huquqiy islohotlar va yangi qonunlar Bo'lajak o'qituvchilardan yangi huquqiy bilimlarni talab qiladi. Shu sababli, ta'lim tizimi Bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy huquqiy normalar va qonunchilik bilan tanishtirishi kerak. Biroq, bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi o'qituvchilarning huquqiy savodxonligini oshirish va huquqiy ongni shakllantirishga doimiy e'tibor qaratishni talab etadi.

XULOSA

Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatdiki, huquqiy kompetentlikni shakllantirishda ta'lim tizimining yangilanishi, zamonaviy pedagogik metodlar va ijtimoiy talablar katta ahamiyatga ega. O'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirish, nafaqat ularning huquqiy bilimlarini oshirish, balki ijtimoiy mas'uliyat, adolat, qonun ustuvorligini anglash kabi insoniy qadriyatlarni ham shakllantirishni o'z ichiga oladi.

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida, o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda interfaol va amaliy ta'lim metodlarining samaradorligi, shuningdek, huquqiy treninglar va simulyatsiyalar orqali o'qituvchilarning huquqiy ko'nikmalarini rivojlantirishning muhimligi ta'kidlandi. Bo'lajak o'qituvchilarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularning ta'lim jarayonida huquqiy ongni shakllantirishda va jamiyatdagi huquqiy madaniyatni yuksaltirishda katta rol o'ynaydi.

Bundan tashqari, huquqiy kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik metodlarning diversifikatsiyasi zarur. O'qituvchilarga turli pedagogik usullar orqali huquqiy bilimlar va ko'nikmalarni o'rgatish, ularni ijtimoiy huquqiy muhitda faol ishtirok etishga undash, ularning huquqiy vaziyatlarda o'zaro faoliyatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Natijada, Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy kompetentlikni rivojlantirishning samarali amalga oshirilishi, jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishga, qonun ustuvorligini ta'minlashga va ijtimoiy ongni oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun, ta'lim tizimida huquqiy kompetentlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlar orqali o'qituvchilarni tayyorlash ta'limning sifatini oshirishda, shuningdek, jamiyatning huquqiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Jumaniyozova M. Pedagogik faoliyatda huquqiy kompetentlik: nazariy asoslar va amaliy jihatlar. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2018.
- 2.Jumaniyozova M., & Sharipov A. Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy bilimlarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari. O'zbekiston Pedagogika Akademiyasi, 2021.
- 3.Soliev T. Huquqiy kompetentlik va uning ta'lim tizimidagi roli. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
- 4.Shamsiev, R., & Teshaboev, Z. (2020). Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari. // Jurnal of Law and Education Studies, 5 (1), 77-85.
- 5.Mammadov, A. Pedagogik metodlar va huquqiy kompetentlik. Pedagogika va psixologiya ilmiy jurnali. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika ilmiy-nashriyoti, 2017.
- 6.Gulomova D. Interfaol ta'lim metodlari va huquqiy kompetentlikni rivojlantirish. Pedagogik ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent, 2016.